

Prv
proleterska

•

Redakcija

DANICA ROSIĆ-ABRAMOVIĆ
MILOSAV BOJIĆ
BRANISLAV BOŽOVIĆ
DUŠAN DOZET
MARIO FANELLI
VELJKO MILADINOVIC
BOŽIDAR ŠEVO
JOVAN VUJOŠEVIĆ-LOLA

Glavni i odgovorni urednik
MILOSAV BOJIĆ

Urednici
MILOSAV BOJIĆ
DUŠAN DOZET
JOVAN VUJOŠEVIĆ-LOLA

Skice i uvodne tekstove poglavljja
pripremio
MIŠO LEKOVIĆ

Izbor dokumenata
JOVAN VUJOŠEVIĆ-LOLA

Saradivali u izboru fotografija
i legendi
MIŠA MUSTAPIĆ
VERICA NEDELJKOVIĆ

Sekretar redakcije
VASKO RADUNOVIĆ

Recenzenti

MIŠO LEKOVIĆ
MIJALKO TODOROVIĆ

Prva proleterska

ILUSTROVANA MONOGRAFIJA

GLOBUS /ZAGREB

*Postalo je ponos biti borac
Prve proleterske, jer ona je
ponos čitave naše vojske i
našeg naroda.*

TITO

P r o d g o v o r

A u s r r o v a n a monografija o Prvoj proleterskoj brigadi novo
1 lje svedočanstvo o vremenu vojevanja za slobodu, o ljudima
revolucije koji su dobrovoljno stupili pod zastavu Komuni-
stičke partije i Tita.

Ideju za knjigu dali su borci i Odbor sekcije Prve proleterske sa željom da, i na ovaj način, sačuvaju uspomenu na poginule i umrle, a preko fotografija, važnih dokumenata i zapisa ožive likove nezaboravnih saboraca iz jedinstvene ratne kolone. Borci brigade potiču iz svih krajeva Jugoslavije. U početku ih je najviše bilo iz Srbije i Crne Gore, a već od februara 1942. godine brigada se popunjava devojkama i mladićima iz Bosne i Hrvatske, te je poprimila karakter opšte jugoslovenske jedinice i u njoj je vladao duh proleterskog jedinstva i solidarnosti. To je bila brigada mladosti, iskrenog drugarstva, sa najviše boraca radnika, komunista, skojevaca. Hitala je tamo gde je trebalo i svuda uspostavljala jednostavan, neposredan odnos s narodom, branila ga od zuluma, borila se puškom i rečju.

Iako je o toj legendarnoj brigadi, o njenim četama i bataljonima objavljeno više knjiga, zbornika, hronika, romana, dnevnika i drugih zapisa, ipak se osećala potreba za ovom publikacijom koja će dopuniti sliku o Prvoj proleterskoj.

U knjizi su ratne fotografije onakve kakve jesu, neke nevešto snimljene, poneke oštećene ili nejasne, ali brižno čuvane i sakupljane, darovane da svedoče i podsećaju na blisku prošlost. Ima ih ukupno oko 700, a poredane su, uglavnom, hronološki u deset poglavlja. Tu su i odabrani odlomci iz pedesetak dokumenata i više od 150 stranica kraćih napisa književnika i boraca brigade koji na svojevrstan način osvetljavaju vreme, ljude i događaje. Knjigu upotpunjaju slike i reči druga Tita o Prvoj proleterskoj, koji je bio i inicijator njenog formiranja.

Čitalac će u knjizi videti oštra, umorna, blaga i nasmejana lica ratnika, videće njihovu raznoliku odeću i oružje, nazreće atmosferu predaha između borbi i napornih marševa, iz vremena neprekidnih borbi, nesanice, gladi, stradanja. Dočaraće sebi jednu beskonačnu, reklo bi se, raznoliku kolonu, ali uistinu sjedinjenu i zbratimljenu. U toj koloni bili su ljudi iz raznih nacionalnih i socijalnih sredina, ali s istovetnom idejom koja ih je vodila i dovela do konačne pobeđe.

Ne može se zameriti to što u knjizi nema više i boljih fotografija koje bi svedočile o pojedinim značajnim periodima i događajima, što nedostaju još rečitija vizuelna svedočanstva o dugim kolonama u maršu promrzlih likova, pocepane odeće i obuće, likova iz juriša, prepada, uperenih pušaka, mitraljeza, što nema više dokumenata o zločinima okupatora i domaćih izdajnika, što nema svih boraca i starešina u njima, što nema svih poginulih, ranjenih, tifusara, bombaša, konjovodaca, vodiča, izviđača, naroda koji radosno dočekuje, hrani i obaveštava, veruje u pobedu i ispraća borce, šalje u borbu svoje kćeri i sinove ..., što nema fotografija boraca kako hitaju preko oštih prevoja, kamenjara, prelaze preko reka, posustali i umorni savlađuju nabujale vode ili zasnežene planinske vrleti..., što se ne vide sastanci četa, partijskih celija, SKOJ-a, raznovrsne priredbe za borce i narod, analfabetski tečajevi, pioniri i radne akcije... Fotografije su plod

truda i snalažljivosti boraca amatera koji su, beležeći život u vremenu kad je bio i zanosan i loman, otrgli od zaborava deo likova i događaja, da bi danas svedočili svojom autentičnošću.

Treba podsetiti i na napisano pravilo ustaničkih dana, i kasnije u Prvoj proleterskoj brigadi, da zbog okupatorskih represalija prema porodicama ne ostavljamo nikakvog traga o sebi i da, uopšte, izbegavamo opasnosti raznovrsnih svedočanstava. Iz duboke ilegale ušli smo u oružanu jedinicu i poneli sa sobom navike, oprez i konspiraciju. Decenijama je u Jugoslaviji, između dva rata, bilo zabranjeno biti član SKOJ-a ili KPJ. Nemački, italijanski, mađarski, bugarski fašisti i njihovi pomagači tražili su smrt za borce za slobodu i njihove porodice. Od piginulog druga smo s tugom uzimali sva lična dokumenta i predmete da neprijatelj ne bi saznao koga to više nema i ko mu je rodbina. Neki inače retki filmovi i fotografije nestali su u ratu, a neki su sačuvani, ali nesređeni i neidentifikovani.

Dužni smo zahvaliti svima koji su u ratu, na svoju inicijativu, nosili foto-aparate i snimali kada su mogli, te što su nam, lično ili preko svojih ratnih drugova, podarili slike, jer bez njih ne bi bilo ove knjige. Najviše su snimaka sačuvali, prikupili, poklonili i identifikovali borci. Na kraju knjige zapisana su imena foto-reportera i 75 boraca iz bataljona koji su napisali vernu legendu uz svaku fotografiju i prepoznali, posle 40 i više godina, bar neke svoje drugarice i drugove. U stvaranju knjige, bez ikakve nadoknade učestvovali su Redakcija, urednici i mnogi borci brigade.

Nadamo se da će čitalac iz ove ilustrovane monografije bolje upoznati to ratno vreme, saznati više o brigadi i njenim ljudima koji jednostavnim rečima kazuju o onome što se događalo u doba opštenarodnog rata i revolucije.

Milosav Bojić

Josip Broz Tito

Razmišljao sam o tome da ipak pristupimo stvaranju jedinica koje će imati regularni vid, pa makar sa malim brojem ljudstva. Kao operativnu jedinicu sa zadacima strategijskog karaktera, što se kasnije i pokazalo kao jedino pravilno rješenje, stvorili smo Prvu proletersku brigadu kao jezgro za dalje stvaranje redovne armije. Bio mi je cilj da od svih odreda koji su još postojali, naročito u Bosni, stvorimo nekoliko brigada. Na divizije mi onda još nismo mislili. Prilikom povlačenja preko Zlatibora u Sandžak borba je trajala neprekidno. Nijemci su nam bili za petama sve do samog Uvea, koji se nalazio između njemačke i talijanske zone. Između Talijana i Nijemaca vladalo je tada takvo »jedinstvo« da jedni drugima nisu dozvoljavali da prekorače Uvac. S druge strane, najvjerovalnije je da su Nijemci htjeli malo da ograniče vlast Talijana u Sandžaku na taj način što bi im nas bacili na vrat. Mi smo morali Talijane potisnuti iz Nove Varoši i naseliti se sami tamo. Poslali smo dvije čete na njih, razbili ih kod Nove Varoši, i oni su pobegli, a neke smo zarobili. Među njima se nalazio i jedan oficir koji je u civilu bio sekretar omladinske organizacije »Venezia Giulia«.

Kada su se naše jedinice povukle iz Srbije bile su razbijene, ali su se manje-više odredi držali na okupu. U Kosatici iznad Prijepolja nalazio se Kraljevački bataljon. U sklopu ovog bataljona bila je Ibarska rudarska četa. U Novoj Varoši nalazili su se Kragujevački i Beogradski odred. Ja sam se sa Vrhovnim štabom naselio u Drenovi iznad Prijepolja, a naše jedinice bile su pozadi. Na taj način ja sam sa Štabom bio između naših jedinica i Talijana. Sa mnom je tada bilo svega osam ljudi za stražu. Osim toga, bili su sa mnom Crni (Sreten Zujović) i Fića (Filip Kljajić) – ranjeni, a Marko (Aleksandar Ranković) i drugi radili su na prikupljanju jedinica u Radoinju i Novoj Varoši. Ja sam tada razmišljaо kakav naziv da damo tim jedinicama. Pokazalo se u Srbiji da su partizanski odredi, koji su bili sastavljeni od seljaka, bili više skloni da ratuju kod kuće. Primijetio sam da su se pri povlačenju iz Srbije većinom povukli radnici. U Beogradskom, Kragujevačkom i Kraljevačkom odredu većinom su bili industrijski radnici, mada je tamo bio i najsvjesniji dio seljačkih sinova. Onda sam riješio da stvorim brigadu i da se toj brigadi dà ime - proleterska.

I jednog dana otiašao sam u Kosaticu da posjetim borce koji su se tamo odmarali, da sa njima o tome porazgovaram i vidim šta misle. Upitao sam ih: Drugovi, vi ste sada shvatili suštinu naše borbe, vi ste radnici, vi znate da naša borba mora imati karakter revolucionarne borbe, da ona nije samo oslobođilačka. Radnička klasa mora u toj borbi da uzme najviše tereta na sebe, radnici se moraju najviše zalagati. Ja zato mislim da treba da stvorimo proleterske brigade. Jeste li vi za to da idete u proletersku brigadu? U njoj će biti gvozdena disciplina, a ona mora biti zasnovana na vašoj svijesti da se borite ne samo protiv fašizma nego i za bolju budućnost.

Ja tada nisam sve konkretno rekao šta ćemo učiniti, ali sam im rekao da radnička klasa treba da izade iz te borbe kao pobjednik, što znači da će se u revolucionarnoj suštini te borbe roditi nešto novo za radničku klasu Jugoslavije. Rekao sam i to da će pobjeda radničke klase značiti u isto vrijeme i pobjedu radnih seljaka.

Tom prilikom rekao mi je kapetan Pavičić, koji je kasnije postao general i umro po oslobođenju: — Druže komandante, ja sam komandir Ibarske rudarske čete, kapetan avijacije Pavičić (bio je oficir stare jugoslovenske vojske), molim Vas da mi dozvolite jedno pitanje: zašto stvarate proletersku brigadu, šta to znači?

Kao stari jugoslovenski oficir on je mnogo slušao o proleterima kao destruktivnim elementima i komunistima. On je bio rodoljub, ali mu to zbog njegovog ranijeg vaspitanja nije išlo u glavu. Ja sam mu odgovorio da mi sada okupljamo ne samo proletere, ne samo radnike, nego sve rodoljube Jugoslavije. U proleterskim brigadama, sada u ovoj prvoj, a kasnije u drugoj i u onima koje zatim budu obrazovane, biće ne samo radnika nego i seljaka i drugih rodoljuba, ali će radnici biti jezgro tih brigada. Pošto oni mogu najbolje da shvate suštinu borbe, oni treba da u toj borbi imaju vodeću ulogu. Oni moraju u borbi pokazati da su najizdržljiviji, da se bore ne samo za sebe nego i za seljake, za oslobođenje naroda uopšte. Radnici treba da znaju zašto se bore, jer ako se oni budu borili bez ikakve perspektive, ili sa izgledom da im sutra ponovo dođe kralj Petar, onda se oni neće boriti. Rekao sam da hoćemo da se tim jedinicama da naziv proleterske jer to obavezuje svakog borca na najveće zalaganje, na to da daje primjer kako se treba boriti. Rekao sam još da ćemo mi stvarati i druge jedinice a ne samo proleterske, ali da proleterske treba da budu primjer kao najbolje u svemu. To ime ove jedinice treba da dobiju i zato što su borci koji su došli ovdje pokazali spremnost da se bore bez obzira na to što ih je jači neprijatelj potisnuo. Znači da su to borci koji će ići svugdje gdje bude trebalo. Mi sada stvaramo regularne jedinice, a ne partizanske odrede, jedinice koje će ići tamo gdje budu posiate, a ne terenske partizanske jedinice. Zato će one biti nosioci borbenosti u svim krajevima, i tamo gdje se ustank nije razbuktao, a istovremeno će sijati bratstvo i jedinstvo, jer su u tim jedinicama zastupljeni i Srbi, i Hrvati, i Slovenci i druge nacionalnosti. U većini su, razumije se, Srbi, ali s obzirom da je u većini takođe radnički elemenat, mislim da te jedinice treba da nose ime proleterske, da ljudi znaju da su borci jedinice koja nosi taj častan internacionalistički naziv. — Dobro - rekao je na to kapetan Pavičić — kad je tako, onda sam i ja za to!

Upitao sam vojnike-borce šta oni misle o tome. I oni su jednodušno izrazili svoju saglasnost, naglasivši da im je milo da čuju to, jer kazali su, koga će se vraka boriti ako će im sutra opet doći kralj. Ja sam im onda rekao da se odmore, da će doći i drugi bataljoni, Kragujevački i Beogradski, koji su bili u Novoj Varoši, a osim njih i jedinice Sumadijskog odreda. Dodao sam još da ćemo uskoro, što ne zavisi samo od nas nego i od neprijatelja, izvršiti formiranje Prve proleterske brigade. Nadao sam se da ćemo imati toliko vremena koliko nam je za to bilo potrebno.

Tada smo imali nekoliko okršaja s neprijateljem. Napali su nas Talijani, koji su saznali da se Vrhovni štab nalazi u Vranješevini. Ja sam se iz Drenove preselio u Vranješevinu. Najблиži bataljon bio je u Kosatici, ali sam ja sa Štabom bio odsječen. Zbog toga smo se morali brzo evakuisati. U Drenovi sam imao samo Užičku četu, sastavljenu od vrlo hrabrih omladinaca koji su se dobro tukli od samog početka

Zgrada u kojoj je sa Vrhovnim štabom boravio drug Tito prilikom formiranja 1. prolet. brigade.

rata. Tada su se na Bijelom brdu tukli s Talijanima. Komandir čete bio je Ljubičić. U takvoj situaciji poslao sam kurira po tu četu. Talijani su već bili počeli da nas tuku bacačima. Došli su mladi Užičani i ja sam, gledajući te mladiće, kao stari vojnik, iako je svaki od njih nosio pušku i puškomitrailjez, imao neprijatan osjećaj pri odluci da ih tako mlađe i neiskusne šaljem na juriš. Međutim, oni su se razvili u strelce i zauzeli mesta sasvim mirno, kao stari iskusni borci. Pomislio sam da će to biti dobra vojska. I zaista, oni su se počeli tući i uspjeli su da odbace natrag Talijane koji su se već bili približili. Onda sam naredio da se povuku. Na našoj strani nije bilo nikakvih žrtava, osim jednog ili dvojice ranjenih. Prilikom napada na nas, u Vranješevini, Talijani su zapalili kuću jednog seljaka u kojoj sam ja konačio i ubili mu ženu koja je sedam dana ranije dobila dvojke.

Više nije bilo mogućno da ostanem u Drenovi, i ja sam se povukao u Novu Varoš, gdje se već nalazio čitav Vrhovni štab. Tamo smo se sastali i riješili da što prije stvorimo proleterske jedinice, da što prije stvorimo proletersku brigadu. Drugovi su se složili da to izvršimo u varošici Rudo. Radi toga je trebalo izvršiti pokret do toga mesta sa tri bataljona. Dogovorili smo se da polovina jedinica koje su se tamo nalazile ostane u Novoj Varoši i drži tu slobodnu teritoriju, pošto je bilo potrebno da postoji jedan centar gdje će se sakupljati razbijene jedinice koje su još dolazile iz Srbije. Trebalo je prikupiti te jedinice, srediti ih i kada dođe naređenje uputiti ih da pođu za nama. Đido (Milovan Đilas) je bio tamo kao komandant tih naših jedinica. Prije toga, kod Radoinja, poslao sam Vladu Zečeviću sa jednim odredom srpskih boraca natrag u Srbiju, da tamo ratuju.

Mi smo krenuli preko Lima i prelazili smo ga dvaput. Na mjestu prelaza Lim je bio vrlo brz, a mi smo se prebacivali samo s jednim čamcem. U neposrednoj blizini mesta prelaza nalazila se cesta, tako da smo morali blokirati taj dio puta da nas Talijani ne bi iznenadili. Prebacivali smo se noću. Najprije se prebacio Štab, koji se smjestio odmah iznad Lima u jednoj kući. Međutim, Talijani su drugog dana ujutru doznali za prebacivanje i otpočeli su ofanzivu protiv nas, iako se naše jedinice nisu stvarno prebacile nego samo Štab. Pošto su oni zapalili neke kuće, mi smo se povukli natrag. Tada smo iznad samog Lima prikupili jedinice i sa sva ta tri bataljona krenuli opet preko Lima u pravcu Rudoga. Sjećam se da je bilo hladno vrijeme i snijeg.

Rudo je bila prva varoš poslije Užica gdje smo mogli stati da se vojnici malo odmore i zagriju, a, razumije se, moglo se to i u Novoj Varoši. U Rudo su tada bila stigla i dva crnogorska bataljona. U Rudom, 22. decembra ujutro, postrojili smo jedinice i ja sam im objasnio kakva je uloga Prve proleterske i kakva je naša borbena perspektiva. Rekao sam im da mi sa toga terena idemo u Bosnu da pomognemo bosanskim partizanima da održe svoje pozicije, jer je tada, uslijed četničke propagande, među bosanskim partizanima otpočela demoralizacija i prelaz kolebljivih seljaka četnicima, koji su se koristili u tu svrhu i terorom, nasiljem i drugim sredstvima. Rekao sam da je naš zadatak da razvijemo ustank u Bosni i da sprječimo četnike da pretvore Bosnu, kao jedno od najvažnijih žarišta ustanka u Jugoslaviji, u teritoriju na kojoj će oni ukočiti svaku borbu.*

Snimak Rudog pre drugoga svetskog rata. Trg na kome je formirana Prva proleterska brigada. Snimak se prvi put objavljuje.

Dolazak u Rudo jedinica Prve proleterske brigade (17.-20. decembar 1941. godine)